

FARS EDEBİYATI'NDA BEHLÛL HİKÂYELERİ

A.Hilâl KALKANDELEN^(*)

ÖZ

Behlûl, Kûfeli bir mecnunun ismidir. Harun Reşid'in akrabası olarak kabul edilir. İnsanlar onu "akıllı deli" diye adlandırırlar. Hakkında hikmet dolu hikâyeler anlatılır. Behlûl'ün Fars Edebiyatı'nda önemli bir yeri vardır. Pek çok şair ve yazar manzum ve mensur eserlerinde ondan söz etmiş ve onunla ilgili çeşitli hikâyelere yer vermişlerdir. Bu hikâyeler çoğu zaman övgü, yergi, kınama ve nasihat şeklindedir.

Bu makalede Behlûl'un hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiş ve Fars edebiyatı kaynaklarında onunla ilgili olarak aktarılan fıkra ve menkıbelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Behlûl, Harun Reşid, meczub, akıllı deli.

ABSTRACT

The Stories of Behlul in Persian Literature

Bahlul, the name of a lunatic from Kûfa. He is considered a relative of Harun Rashîd. People call him "the wise fool". Stories of wisdom told about him. Bahlul has an important place in Persian literature. Many poets and authors have referred to him in verse and prose works and are given place to variety of stories about him. These stories, usually in the form of praise, satire, reprimand and counsel.

In this article are given briefly information about Behlul's life and are given place to anecdotes and epics with regard to him in Persian literature sources.

Keywords: Bahlul, Harun Rashid, lunatic, the wise fool.

* Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi.

Giriş

Behlûl; Arapça telaffuzu ile Buhlûl “güzel yüzlü”¹, “güleç”, “güleryüzlü”, “çok gülen”, “hayır sahibi”, “çok iyi adam”, “cömert insan”, “topluluğun büyüğü”, “iyi amelli”, “şanlı”, “güzel kimse” anlamlarına gelmektedir.² Özel isim olarak kullanılmasının yanında mecnun ve meczuplara verilen unvandır. Bazı lügatlerde “Behlûl-i dih” olarak geçer. Bu da “zahirî olarak ahmak ve akılsızca tavırları olan, hakikatte zeki ve bilgin olan zat” anlamını taşımaktadır.³

Tasavvufî anlayışa göre behlûller, Allah’tan kalplerine gelen vârid ve tecellilerle akıl ve şuurlarını yitirmişlerdir. Bazı behlûller cezbeye kapıldıktan sonra kısmen kendilerine gelirler. Bunlar yer, içer, maddî ihtiyaçlardan zarurî olanlarını karşılar, ancak akıl ve şuurları yerinde olmadığı için dünya işleriyle ilgilenmezler. Mutasavvıfların ma’tûh, me’hûz, mecnûn ve ebleh gibi adlar verdikleri asıl ukalâ-yi mecânîn (deli görünüşlü akıllılar) ve behlûller bunlardır.⁴

Kendilerine mahsus birtakım hal ve hareketleri olan behlûller gaybe ait acayip haberler verirler. Görünürde bir sebep yokken kahkaha atmak bunların en belirgin tavırlarıdır. Behlûller başkalarına kapalı olan gerçekleri ve gelecekteki olayları bildiklerine inandıkları için kendilerince bu bilgiden mahrum olan insanların davranışlarına, gaffet ve cehaletlerine bakıp manalı bir şekilde gülerler; böylece muhataplarını uyarmak ve onlara gerçeği göstermek isterler. Neşeli ve güleç yüzlü behlûller bulunduğu gibi hüznü ve çatık kaşlı behlûller de vardır.⁵

Behlûller yalnızlığı sever, umumiyetle harabelerde, viranelerde, mezarlıklarda, mağaralarda ve sazlıklarda yaşarlar. Hiçbir kayda tâbi olmadan serbestçe konuşan behlûllerin sözleri nükteli ve anlamlı olur. Bazen nesir, bazen şiir hâlinde son derece veciz ve hakîmane söz söylerler. Behlûllere ait vecize ve menkıbelerin tasavvuf dışı kaynaklarda da yer alması, bunların tesir alanının genişliğini göstermesi bakımından önemlidir. Erkek behlûllerden başka kadın behlûller de vardır.⁶

1 Ahterî Mustafa b. Şemsüddîn Karahisârî, *Ahterî-i Kebîr Arapça-Türkçe Büyük Lügat*, Meral Yay., İstanbul, tsz., s. 76.

2 Uludağ, Süleyman, “Behlûl”, *DİA* (= *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*), İstanbul 1989, V, 351; Amîd, Hasan, *Ferheng-i Amîd*, Tahran, 1363 hş., s. 292; Bihiştî, Muhammed, *Ferheng-i Sabâ*, Tahran 1365 hş., s.198; Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1993, s. 80; Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1998, s. 207; “Behlûl”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 2001, I, 385.

3 Afîfî, Rahîm, *Ferhengnâme-i Şi’ri*, Tahran, 1372 hş., I, 307.

4 Uludağ, Süleyman, “Behlûl”, *DİA*, İstanbul, 1989, V, 351.

5 Uludağ, a.g.m., s. 351.

6 Uludağ, a.g.m., s. 351.

Behlûl, genel olarak edebiyatta fıkra ve menkıbelere kahramanlık yapmış; Behlûl hikâyeleri, Arap ve Türk edebiyatında olduğu gibi Fars edebiyatında da önemli bir yer tutmuştur. Behlûl'e atfedilen fıkralar ve hikâyeler güldürücü olduğu kadar düşündürücüdür.

Divan edebiyatında meşhur şahsiyetler ve efsanevî kahramanlar arasında yer alır ve mecnûn görünen âkil bir zat olarak anılır.⁷

Fars edebiyatında Behlûl, birçok şair tarafından şiirlere konu edilmiş, behlûllerin karakteristik özelliklerine telmihler yapılmıştır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, (ö. 604/1207) *Mesnevî*'sinde Behlûl'den şöyle bahsetmektedir:

گفت بهلول آن یکی چونی ای درویش و اق
درویش را کن مــــرا

“Behlûl, dervîşin birine, nasılsın ey dervîş beni haberdar et dedi”⁸

رو که نشناسم ترا از عارف بی خویشم و
من بجــــه بهلول ده

“Git seni tanımıyorum, benden uzaklaş. Kendinde olmayan ârifim ve köyün behlûlüyüm.”

Sa'dî-i Şîrâzî'nin (ö. 692/1292) bir gazelinde;

من از کجا و نصیحت کنان حکیم را نرسد
بیهدہ گوی کدخدایی بهلول

“Ben neredeyim, boş sözlü nasihatçiler nerede? Behlûl'ün reisliğine bilge kişi ulaşamaz ki!”

beytiyle ve *Bostan* adlı eserindeki;

چه خوش گفت بهلول چه بگذشت بر عارفي
فرخنده خوي جنگجوي

“Ne güzel söyledi kutlu Behlûl, savaşçı bir arife uğradığında.”¹⁰

beytiyle Behlûl'ü güzel söz söylemesi ve kutluluğuyla ortaya koymuştur.

Senâyî, Behlûl'den şöyle bahsetmektedir:

7 Levend, Ağah Sırrı, *Divan Edebiyatı*, İstanbul, 1980, s. 148.

8 Mevlânâ Celâluddîn, Muhammed-i Belhî, *Mesnevi-yi Ma'nevî*, nşr. Reynold A. Nicholson, Tahran, 1384 hş., defter-i sevvom, s. 336, b. 1884.

9 Mevlânâ Celâluddîn, a.g.e., defter-i sevvom, s. 295, b. 700.

10 Sa'dî-i Şîrâzî, *Bûstân*, tash. Muhammed Ali Furûğî, Tahran, 1382 hş., s. 289.

ور همي گوئي که چون بهلول بر نشسته بر پلنک و در دو
من دیوانه ام دستت مارکو

“Behlûl gibi ben divaneyim diyeceksen, kaplanın sırtına çıkıp eline yılan aldın mı, hani?”¹¹

Bütün bu behlûllerin ve meczubların söz ve hikâyelerinin kaynağı olan, halk fıkralarının kendisine mal edildiği kişi, “Behlûl-i Danâ”, “Behlûl-i Danende”, “Behlûl-i Dîvâne”, “Sultanü'l-meczûbîn” ve Abbasî halifesi Hârûn Reşîd (788–809) ile olan münasebeti dolayısıyla Behlûl er-Reşîd diye de anılan kişidir.

Behlûl, “Ebû Vuheyb Behlûl b. Amr Sayrafi” veya “Sûfi” (ö. 190/806), “dânâ”, “âkil” veya “mecnûn” olarak meşhurdur. İnan Halk Edebiyatında çok ünlü yarı efsânevî bir şahsın adıdır. Behlûl'den elimize ulaşan ilk bilgiler Mehdî Abbasî (158–169/775–785) zamanına rastlayan III./IX. asrın ilk yarısına aittir. Câhiz (ö. 255/869), ilk rivayetlerinden birinde ona (Mehdî zamanında Hicaz valisi olan) İshak b. Sabbâh'a karşı nükteli söz söyleyen olarak yer vermiştir. Diğer iki rivayette (aynı yerde) Behlûl, ahmak, hatta zerafetten yoksun bir adam olarak gözükmektedir. IV./XX. asrın başında, Câhiz'in bu tür rivayetlerinin ikincisine onun pervasızlığı ekleniyor. Bu da o zamanlarda onun hakkında sayısız hikâyeler nakledildiğini gösteriyor. Özellikle bu asrın sonunda Nişâburî bir bölümünü Behlûl'e ayırdığı “*Ukalâu'l-Mecânîn*” başlıklı bir kitap yazıyor. Bu bölümde bazen şiir şeklindeki yirmi rivayet ve bazen de müstakil şiir şeklinde seksen kıta bulunmaktadır:

Bu rivayetlerde Behlûl bazen mahalle ve sokak çocuklarının incittiği boyunu bükük bir divanedir. Dört rivayette Halife Harun Reşîd'e rastlıyor ve o divanelikle öyle öğütler veriyor ki; halifenin aklını başından alıyor. Burada “padişahı nefret eden bir filozof” olarak iki kez tekrar ediliyor, bir kez de aynı yerde öğüdünü mükemmel bir nebevî hadis olarak bahşediyor.

Daha sonrasında Behlûl'ün öğütleri: “kendi sonunu düşün, zira bu dünya geçici, öteki dünya çok güzeldir” şeklinde ölüm ve ahiret hakkındadır. Bu düşünce, ahiret hayatını vasfetme konusunda güzel ve sûfiyâne bir kıtanın ortaya çıkışıyla oluşmuştur. Bir takım hikâyelerde dünya işinde zekâsını ve aklını gösterir. Mirası hakkında kadıya hile yapar, birini sıkıntıdan kurtarır, diğerini hıyanetten uzaklaştırır veya hiç olmayan mirasını bölüştürür.

Halifeye hitaben üç mektup da veziri ve dostu tarafından eski zamanların hali ve durumundan, hatta Nehcü'l-belâğ'a'nın onlara galip geldiğinden

11 Senâyi-i Gaznevî, *Dîvân-ı Hakîm Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem*, nşr. Muhammed Takî Muderris-i Razevî, Tahran, 1362 hş., s. 573.

bahsetmektedir. Bir rivayette de Ebû Bekir ve Ömer'e övgüde bulunulmuştur. Nişâburî'nin "*Ukalâu'l-Mecânîn*"inde bulunan şiirler, konusu daha çok ahiret ve bu dünyaya bağlanma hakkında olan otuz dokuz beyitten oluşmaktadır. Fakat üç tanesi zarif ve âşikâne konuları olan dubeytilerdir. Bu şiirler çok sade, tekellüfsüz ama bazen iticidir.

Nişâburî'den az bir süre sonra Âbî (ö. 421/1030) *Nesru'd-Dur'de* Behlûl hakkında rivayetler naklediyor, ki bunlar az bir farklılıkla *Ukalâu'l-mecânîn*'de de bulunmaktadır. Fakat Âbî'nin rivayeti zahidlik ve sûfilîği kaybedip, yerini komik ve müstehcen hikâyelere bırakmıştır. V. asırdan sonra Behlûl'den bahsedilen her biri bir yönüyle onun şahsiyetine dayanan birtakım kitaplar bulunmaktadır. Râgıp, İbn-i Cevzî, sonraları Burhaneddin Vatvat (ö. 718/1318) *Gureru'l-Hasâis*'de Behlûl'den ahmak ve komik bir kişi olarak bahseder. Müstemlî gibi sûfiler de *Şerhu't-Ta'arriif*'de onu sözleri anlaşılmayan bilge bir kişi olarak tasavvur etmiştir. İnan tasavvuf eserlerinde Behlûl dâna ve hazır cevap bir kişi olarak anılmıştır. Meselâ Şems-i Tebrîzî, Mevlevî, sonraki asırlarda Yâfi'î onunla ilgili hikâyeleri çoğaltmış, onlara tam olarak sûfiyâne bir renk katmıştır. Artık Behlûl, tasavvuf kahramanlarından biridir.

Diğer taraftan Şeyh Tûsî ve İbn-i Hacer gibileri İmam Sâdık'tan rivayet eden Behlûl isimli ve hadis ehli birinden bahsetmiştir. Bu muhaddis, eserlerde özellikle Nurullah Şuşterî'nin *Mecâlisü'l-Mü'minin* adlı eserinde Behlûl şahsiyetiyle Mecnûn karışmış, ondan muhaddis ve imamın öğrencisi ve müridi olarak bahsedilmiştir. Oysa hadisçi Behlûl'e IV. asırdan sonra Harun'la konuşmaları maceralarında rastlanmıştır. Sonraki kaynaklarda da bu konu tekid edilmiş, yayılmıştır. İbn-i Şâkir kitaplarda bu konuya ilaveten onun muhaddis olmasına işaret etmiş, eski rivayetlerden örnekler getirmiş, ilk kez onun vefat tarihini yaklaşık olarak 190/806 yılı olarak vermiştir.

XI/XVII. asra geldiğimizde İnan İslâmî Edebiyatı'nda Behlûl; dindarlığı, dini takip konusundaki gayretleri ve faziletleri bakımından irfânî bir şekil alıyor. Kadî Nurullah Şuşterî "*Şeyh fazıl-ı vasil*" başlığı altında onun hakkında yeni rivayetler naklediyor. Bu rivayetlerde Behlûl, hal ve hareketlerinde delilik izi az bulunan âlim ve bilgin bir kişidir. Müellif, rivayetlerine Hamdullah Müstevfî'ye dayanarak şu bilgilerle başlıyor: Behlûl Harun'un akrabası, İmam Ca'fer-i Sâdık'ın özel öğrencisi ve dindar bir adamdır. Onun deli olarak ortaya çıkışının sebebi de İmamın Harun'un emrini yerine getirmekten akılsızlıkla kurtulacağı tavsiyesi idi. Taberî'den nakledilen rivayet, Basra valisi Muhammed b. Süleyman'ın sarayında ortaya çıkmıştır ki; münazaralar, nüktedanlıklar ardına gelmiş, sonuna da Basra sokaklarındaki çocuklara rastladığı, eski rivayetlerden biri getirilmiştir. Daha sonra onun hakkında eski rivayetlerin tekrar edildiği sekiz rivayet daha getirilmiş, geçmiş şiirlerine iki kıta şiir daha eklen-

miştir. Bu rivayetlere sonraki yazarların eserleri de eklenmiş, XII/XVIII. asırda Abbas Hüseyini-i Musevî-i Mekkî (ö. 1148/1735) *Nüzhetül-Celis*'inde on-oniki rivayete yeni ve şaşırtıcı Behlûl hikâyeleri eklemiştir. “feyâşiye” adıyla meşhur kasidesinde Behlûl'den *و من همه آن را می آورم تا بدانی که او از بزرگان صوفیه بود* “*Bütün o bahsettiklerim onun tasavvufbüyüklerinden olduğunu bilirsiniz diyedir*” şeklinde bahsetmektedir. Kasidenin ilgi çekici tarafı Mısır *âmmî lehçesiyle yazılmış* olmasıdır. “نی” kafiyeli aynı lehçede iki beyitle başlayıp, “بیت” adlı başka vezin ve kafiyeli iki fasih beyitle devam etmiştir. Gerçekte bu kaside “بهلولیه” ve “قصیده بن” adıyla da bilinmektedir. Kasidede “*Bizim için su, yiyecek ve başka rızıklar yaratmıştır*” şeklinde Allah'ın nimetlerine işaret eder, bazen öğüt verir, dikkatleri Kur'an ayetlerine çeker.

XIV./XX. asırda İran Şii eserlerinde Behlûl ile ilgili eserlere yine fazlaca rastlanmaktadır. Hansârî (ö.1313/1895) *Ravzâtül-Cennât*'ta ona Nurullah Şusterî'nin rivayetlerinin bulunduğu nispeten geniş bir bölüm ayırmıştır.

Behlûl, İran edebiyatında şimdiye kadar “divâne-i âkıl”ın sembolü olarak kullanılmıştır.¹²

Behlûl hikâyelerini ilk derleyenlerden olan Ferîdüddîn-i Attar, (553–627), özellikle *Musibetnâme* adlı eserinde Behlûl'ü hikâyelere kahraman yapmış, ona ait pek çok hikâye ve menkıbe anlatmıştır:

(2/5) حکایت

همچنان خفته از آنجا می نرفت چند خواهی خفت اینجا بی خبر؟ «کاین همه سوگند از وی بشنوم» گفت «شد این مرده با من راز گوی، من نخواهم کرد خاک از خویش باز، در نخابانم به خون، چون خویشتن»	بر سر گوری مگر بهلول خفت آن یکی گفتش که «بر خیز ای پسر گفت بهلولش که «من آنگه روم گفت «چه سوگند؟ با من باز گوی» می خورد سوگند و می گوید براز: تا همه خلق جهان را، تن به تن،
---	--

“Behlûl, bir mezarın başına gidip yatıyor ve oradan ayrılmıyor. Biri ona: “Kalk ey çocuk! Burada kendinden habersiz ne zamana kadar yatacaksın?” diyor, Behlûl de ona “ondan (ölüden) yemin işittiğim zaman gideceğim” diye cevap ve-

12 Âzernûş, Âzertaş, “Behlûl”, *Dâiretü'l-ma'arif-i İslâmî*, <http://www.cgie.org.ir>.

riyor. Adam, “ne yemini? Anlat bana” deyince; Behlûl, “bu ölü benimle sırlaşır, yemin eder ve gizlice şöyle derdi: Ben yerimden kalkmayacağım, bütün dünya halkını kendim gibi kan içinde uyutmayacağım.”¹³

Bu hikâyeden hemen sonra Behlûl, benzeri bir hikâyede “divâne” olarak geçmektedir.

(3/4) حکایت

<p>از سر آن گور یک دم می نرفت جمله عمر از چه اینجا خفته ای؟ تا جهانی خلق بینی بیشمار هیچ- می گوید- مرو زین جایگاه, عاقبت ایذجات باید گشت باز من چه خواهم کرد شهری پر گناه آه از ر فتن دریغ از آمدن!</p>	<p>آن یکی دیوانه بر گوری بخفت سایی گفتش که «تو آشفته ای خیز سوی شهر آی, ای بی قرار! گفت» این مرد, رهم ندهد به راه زانکه از رفتن رخت گردد دراز شهریان را چون به گورستانست راه می روم گریان, چو میغ از آمدن,</p>
---	--

“Bir divâne, bir mezarın başına gidip yatıyor ve o mezardan ayrılmıyor. Bir dilenci ona: “Sen deli misin, ömrünü burada mı geçireceksin? Kalk şehre gel, ey huzursuz! Sayısız dünya insanı gör” diyor, o da “bu ölü bana izin vermiyor, buradan gitme diyor, yol uzun olduğundan sonsuza dek burada kalmak gerekir. Şehirlilerin yolu mezarlıkta oldukça, ben günahkâr şehirliyi ne yapacağım bulut gibi gelmeden ağlayarak gidiyorum, gitmeye ah, gelmeye yazık!”¹⁴

(5/4) حکایت

<p>پای در گل می شد و کفشی به دست تو کجا خواهی شدن زین جایگاه؟ زانکه آنجا ظالمی ست اندر عذاب گرم کردم, زانکه سرما ناخوش است»</p>	<p>در زمستان یک شبی بهلول مست سایی گفتش که «سر داری به راه گفت» دارم سوی گورستان شتاب می روم, چون گور او پر آتش است,</p>
---	--

13 Attâr, Feridüddîn, *Musibetnâme*, tash. Muhammed Rıza Şefî‘î-i Kedkenî, Tahran, 1386 hş., s. 189, 2/4.

14 Attar, *Musibetnâme*, s.189, 3/4.

yemeğini köpekler nasıl veriyorsun? Bu tür hürmetsizlik hatadır, hürmetsizin işi doğru gitmez” dedi. Behlûl de ona, “sus! Ey sırf deri. Köpeklerin onun olduğunu bilsen, onun yanında başını taşa vurmazdın. Allah bilir, (köpekler) yedilerse, utandıklarından yemişlerdir.”¹⁷

Yine Feridüddîn-i Attâr'ın *İlâhînâme* adlı eserinde Behlûl hikâyelerine şöyle konu olmuştur:

Behlûl ve Mezarlık

Behlûl, elinde bir sopa, mezarlıkta geziyor, her mezara, o mezarı kırıp dökecek kadar vuruyordu. Dediler ki: A deli herif! Neden bu mezarları döversin? Dedi ki: Bunlar gittiler ama sayıya sığmaz yalanlar söyleyip yattılar, uyudular. Gâh bu, benim sarayım dedi, köşküm dedi. Gâh o, malım dedi, altınım dedi. Gâh bu, işte tarlam, asmam dedi. Gâh o, işte bağım, çardağım dedi. Derken Tanrı da dedi ki: Bu davaların hepsi de yersiz. Çünkü onlar, bana miras kalacak, size değil. Onların hepsi, kendilerine ait olanları söylediler ama sonunda öldüler, canlarını terk edip gittiler. Ben de yemeyi, içmeyi, uykuyu, rahatı terk edip, bunları dövüyorum işte. Çünkü bunların hepsi de bir avuç yalancından ibaret. Herkesin sonu yokluk olduğu halde ondan kâr etmeyi nerden de umdular? Sonunda darmadağın bir halde hepsini de terk edip gidecek olduktan sonra adam, neden bu kadar şeyi derler toplar? Nihayet toprağından kerpiç dökecek bir dünyaya ne diye gönül bağlarsın? Dünya, bir kervansaraya benzer, iki kapısı vardır. Bu kapıdan öbür kapıya kadar olan yol da tıpkı Sırat gibidir. Bu yolda uyanık yürümezsen, cehenneme baş aşağı düştün gitti. Yeryüzüne bazı bir gölge düşerse ayı karartır, karanlıklarda gizler. Ayın cirmi, adamakıllı aydıdır ama önünde yeryüzünün kara suyu var, ne yapısın! Yeryüzü, aya bile bunu yaparsa artık yerlere batmış adama neler yapmaz? Bir anda öyle bir nuru kararttıktan sonra ömrün içinde seni de mahvetmeyi bilir. Mahveder, mahvolursun da tekrar iyileşmene ümit de kalmaz. Çünkü buna imkân yoktur. Geçmişe nispetle baş aşağı gelmen, daha artıktır. Çünkü canına gelen âfetlerin hepsi de sendendir, sebebi sensin. O yüzden uğradığın bu çeşit şeyleri, kendi elinle kendin hazırladın. Bu, meydanda bir şey.¹⁸

Behlûl'e ait bir hikâye

Gönlü perişan Behlûl, Bağdat'ta çocukların elinden bunalmıştı. Boyuna ona taş atıyorlar, her yandan üstüne saldırıyorlardı. Aciz kalınca yerden bir küçük taş alıp onlara verdi, yalvardı, dedi ki: “Bu kadar taş atın bari. Büyük taşlarla beni topal etmeyin. Taştan ayağım yaralanırsa, oturarak namaz kıl-

17 Attar, *a.g.e.*, s. 211, 5/7.

18 Attâr, Feridüddîn, *İlâhînâme*, çev. Abdülbâkî Gölpinarlı, İstanbul, 1985, s. 198-200.

maya mecbur olurum.” Nihayet bir taş, onu adamakıllı yaraladı. Canı yandı, gönlü altüst oldu. O taş yüzünden daralmış gönlünden öyle kan aktı ki taşın gönlü bile onun derdinden kan kesildi. Onlardan kurtulmak için perişan bir halde topallayarak Basra’ya gitti. Sözü uzatmayalım, geceleyin Basra’ya ulaştı. Uyumak için bir yana gitti. Bir bucağa girdi. Meğerse orada birisi öldürülmüş, kanlara topraklara bulanmış, yatmadaymış. Bunu bilemedi, yanına yattı, uyudu. Uykuda bütün elbisesi kanlara battı. Ertesi günü halk, gelip öldürülüp yere yıkılmış adamı, yanında da elbisesi kanlara bulanmış Behlûl’ün ayakta durduğunu görerek bu işi Behlûl’ün yaptığına hükmettiler. Ona “a köpek” dediler, “nerelisin sen, nerden geldin sen? Sende bir aşinalık göremiyoruz”. Behlûl: “Bağdatlıyım, oradan kalktım, buraya geldim. Bu öldürülmüş adamın yanında yattım, dinlendim. Bu adamın öldürülmüş olduğunu ancak tanyeri atıp, âlem ışıyınca gördüm” dedi. Behlûl’e, “geceleyin Bağdat’tan kalktın, kan dökmek için ta Basra’ya geldin ha!” dediler. Ellerini kuvvetlice bağlayıp, onu merhametsiz zindancıya teslim ettiler. Ciğeri yanık Behlûl, içinden ey gönül diyordu, hadi bakalım, bugün ne yapacaksın? Çocukların taşından kaçtın ama burada kendi kanına girdin. Bağdat’ta o taşlara razı olsaydın, Basra’da can korkusuna tutulur muydun hiç? Nihayet padişaha haber verdiler. Öldürülmesi için emir geldi. Onu tutup darağacına götürdüler. Zalim cellât, merdiveni dayadı, Behlûl’ü çıkardı. Boynuna ipi geçirmek isterken, Behlûl başını Tanrı’ya kaldırdı. Dudakları oynamaya başladı, gizlice bir şeyler söylüyordu. Tam bu sırada bir yandan temiz birisi fırladı. “O suçsuzdur, adamı ben öldürdüm. Benim öldürülmem gerek. Bu kadar yükü taşıyamayacağım. Bir tek boynuma iki kanı birden alamayacağım” diye bağırды. Her ikisini de padişahın huzuruna götürdüler. Padişahın veziri de oradaydı. Basra padişahı, uzun zamanlardır Behlûl’ü görmek istiyordu. Onu görmeyi çok istiyordu ama yüzünü bir kere bile görmemişti. Vezir, Behlûl’ü görünce tanıdı. Çünkü önce de görmüş, konuşmuştu. Dile gelip dedi ki: “Padişahım, kutlu olsun. Behlûl’ü arıyordun ya, işte Behlûl.” Padişah neşesinden yerinden sıçradı. Onu yanına aldı. Başını, yüzünü öptü. Yüzlerce izzetler, ikramlar ederek yanına oturttu. Katille makulün ahvalini, sonra da Behlûl’ün kıssasını söylediler. Basra padişahı, derhal bu gencin kanını dökün dedi. Behlûl, padişaha “ey gazi padişah! gönlümün yanışına hürmetin varsa, sakın onun kanını dökme. Kanını dökersen bir fayda elde edemezsin, hayır olmaz sana. Doğrulukla kalktı, benim için kendisini adeta feda etti o. Benim için canıyla oynadı. Nasıl olur da bu gencin kanı dökülür?” dedi. Bunun üzerine padişah, öldürülen adamın yakınlarını çağırды. Onlara: “Diyet istemeniz gerek. Dilerseniz onu öldürebilirsiniz ama iyi olmaz. Bu işi farz edin ki o yapmadı, ben yaptım. Âsîdir, ama mutî. Ona Behlûl şefaati etmede” dedi. Nihayet onları altınla razı ediverdiler. Bütün düşmanlarını hoşnut eylediler. Padişah, o gence “Nasıl oldu da halk arasından kalktın? Ne oldu

sana canından geçtin, korkmadan yaptığını söyleyiverdin? Diye sordu. Genç dedi ki: “Bir ejderha gördüm ki benzerini hiçbir yerde görmemiştim. Ağzını açmış, ateş püskürmedeydi. Mermer kaya bile korkusundan yarı canlı bir hale gelmişti. Bana kalk, doğruyu söyle. Yoksa işin bitiktir. Şimdi kanını emer, ebedi olarak içine girer, yerleşirim. Ebedi bir azap içinde kalırsın. Âlemde hiçbir kimsecik de feryadına erişemez” dedi. Onun korkusundan yerimden fırlayıp yaptığımı söyledim, kurtuldum. Padişah, bunun üzerine Behlûl’e ya sen dedi, darağacına çekileceğin vakit ne dedin? Behlûl dedi ki: “candan elimi yudum. Helâk olmak üzere bulunduğumu anladım. Başımı kaldırıp Yarabbi dedim, bu gönülsüz yoksuldan ne istersin? Bunları başıma üşüştüren sensin. Beni şu anda ağlatıp sızlatarak öldürürlerse, kan diyetimi onlardan değil, senden isterim. Bir avuç dağınık kişiden ne alabilirim ki? Seni tanırım, başka kimsem yok. İşim gücüm seninle uğradığım, düştüğüm hal, ancak senin hükmünle olmada. Ben bu sözü gizlice söylerken, bu genç kalktı, bağırdı. Bu söz üzerine beni darağacından alıp indirdiler. Sözüme cevap olarak perde ardından bu iş zuhur etti işte. Ulu Tanrı’dan uğradığım minnet, beni önce perişan bir hale soktu. Beni önce kanlı katil yaptı ama sonunda bana yüzlerce can vererek lütüflarda bulundu. Önümde muradıma erişmemek, mahrumiyete uğramak olsa bile bu yolda yüzlerce can vererek ona gitmek gerek. Fakat sen başkasını gördükçe, bütün hayatı, şerri başkasından geliyor sanırsın.”¹⁹

Ahmed Şâmlû, *Kıssahâ-yi Kitâb-ı Kûçe* adlı eserinde Behlûl hakkında şöyle bir hikâyeye yer vermiştir:

Behlûl ve Bağdat Baş kadısı

Bir vardı, bir yoktu, Allah’tan başka hiç kimse yoktu. Bağdat şehrinde bir tacir vardı ki; Karun gibi zengindi. Fakat yalnızlık ve kimsesizlikten sıkıntısı vardı. Hiç kimsesi yoktu ve âlemde yalnızdı. Çocuk sahibi olmamıştı. Bir gün, en iyi işin hacca gidip, Allah’ın evini ziyaret etmek olduğunu düşündü. Ecel gelip eteğini tutarsa, ömrünün son seferinin meyvesini toplamış olacaktı. Varını yoğunu satıp altına çevirdi, deri keselere doldurup Bağdat baş kadısına götürdü. “Sayın kadım! Halim vaktim böyle. İşim, kimsem, evladım, arkada kimsem yok. Hacca gitmek istiyorum. Kimsede olmayan bu altınların hepsi benim. Allah’a şükür ki, haram malın bir zerresi yanaşmamıştır. Onları size bırakmak üzere getirdim. Döneceğimi hiç sanmıyorum. Zahmet olmazsa vekâletimi size bırakıyorum, bu parayla Allah yoluna benim adıma hamam, mescit yaptırın, kalanını da yer alıp hamam ve mescide vakfedin ki adımız kalsın ve insanlar bize hayır duada bulunsunlar” dedi.

¹⁹ Attâr, *İlâhînâme*, s. 224-229.

Kadı şöyle dedi: “ Bu tür işlerde niyetiniz de sevaptır, ona söz yok, ama ben Allah’tan korkan bir adamım. Boş bir iş yükünün altına girmem. Zaman farklı gelişirse de kişinin adının kötüye çıkmasını da istemem. Şeytanın insanın başına ne tuzak öreceğini kimse önceden bilemez. Doğru ilerlemeye ve tanınmaya azmettim, sorumluluk altına girmeye kıymet vermem. Adam bir kere “hayır” der, dokuz ay yüzü tutmaz. Emanete karşı mesuliyeti Sırat köprüsüne eteğimi yapıştırmak olarak görmüyorum. Bu tarladan bir tane kaybolursa, cevabını vermek gerekir, yoksa Allah’a cevap verecek gücüm kalmaz. Eğer bu sözlerden sonra kendin için daha iyi bir yol bulamazsan, bu komşu odası emniyettir ve kimsenin ona çıkar yolu yoktur. Eğer istersen keselerini mühürleyip canının istediği yere götürebilir, bırakabilirsin. Allah’ın izniyle döndüğünde selâmette bulursun. Ben keselerin içine bakmam. İçinde toprak mı var, cevher mi diye merak etmem. Fakat eğer ömrüm yetmez ve sen seferden dönmemiş olursan, vasiyetini kılı kılına yerine getirmiş olamamanın yükü altında kalırım vesselâm.

Tâcir içinden “baba şaşılacak kadar Allah’tan korkan bir adam! Helâl süt emmiş binlerce rahmet olsun!” dedi. Bin teşekkürle keseyi mühürledi, alıp yandaki odaya götürdü. Bir uçtan bir uca kadar hazine olduğunu gördü, şöyle dedi: “ Başkalarının da emanetlerini bırakacak kadar kadıya itimatlarının olduğu belli.” Keseleri dolabın bir köşesinde topladı, Kadı’nın elini öptü, “Allahaismarladık” dedi, yolunu tuttu, Allah’ın evini ziyaret etti, altı ay bir yıl da etrafı dolaştı, paralar suyunu çekip, sadece yol parası kalınca, Bağdat’a döndü ve ertesi gün süratle kadıya gitti, “bendeniz Allah’ın dileğiyle selâmetle döndüm” dedi.

Kadı: “Bir yere mi gitmiştin?” diye sordu. Hacı, önce biraz şaşırды, fakat şöyle düşündü: Zavallı adam Allah’ın her günü yüz sıkıntılı adamla uğraşmaya mecbur. Beni bir kere gördü. Elbette hazreti kadı beni yerine getirememekte (hatırlamamakta) haklıdır. Falan müddet önce, hacca ve Allah’ın evini ziyaret etmeye niyet etmiş ve sizin huzurunuzda gelmişim. Muhabbet etmiş, kimsem olmayınca, varım yoğum olan birkaç kese altını size emanet bırakmışım, bendeniz adına mescit ve hamam yapıp, kalanını da onlar için vakfa ayıracaktınız.

Kadı, üç kere iç çekti, “ olmaz. Hacca gitmeyi, insanlara nahak yere yapışma vesilesi mi yapıyorsun? Ben ömrümce kimsenin emanet mesuliyetini kabul etmedim ki devamı sen olasin!” dedi.

Hacı, sahte bir gülüşle şöyle dedi: “Evet, kadı hazretleri emanetimi kabul etmediniz, amacım keseleri mühürleyip kendi elimle götürüp bir odaya bırakmama, ömrüm yeterse de döndüğümde gelip almama izin vermenizdi. Yoksa kadı hazretleri keselere bakmadınız mı?

Kadı: “O halde bil ve haberdar ol ki, buranın adı emanet kabul yeri değil. Senden başka kimsenin ne olduğunu, ne kadar olduğunu bilmediği bir şeyi elinle götürmüş, neresi olduğunu kendinin bildiği yere koymuşsun, elbette şimdi de onun yanına gidebilirsin, fakat onun adı -Emanet kabul etmek- tir, bu sözler değil.

Hacı korkuyla ve hayal kırıklığıyla şöyle dedi: “Vallâh billâh benim maksadım da bundan başkası değildi.”

Ayağa kalktı, bitişik odaya gitti, dolabı açtı, altın keselerine göz attı, “bü-yüksünüz! Hissettiğiniz sıkıntı, yaşlı, garibanın başına geldi. Keseler yerinde, fakat ne yazık ki bir sikke bile yok!” Keselerin her bir köşesini faredişi kemirmiş, dilsiz sikkeleri son tanesine kadar götürmüştü. Sızlanarak ve zulme uğramış şekilde döndü: “Efendi, bugün burada, yarın sırat köprüsünün başında! Allah'ın kulunun başına bela getirmek de dine yaslanıp, Allah korkusunu kadılığa bırakmak Müslümanlığa yakışmaz.

Kadı suratını astı, ağzını açtı: “Mel'ûnu'l-habîs! Dâru'lhilâfenin saf kadısına iftira mı atıyorsun? Nasıl bir köpeksin? Cahil! Uzun dilini kısalt, kökünden koparılmasını emretmeyeyim. Sen açık bir dille bu keselerin içine bakmadığımı söyledin. Dâru'l-kaza'nın âdil ve güvenilir kâtipleri de senin kararına şahittirler. Eğer fareler dolapta belirmeseydi (ki keseleri araması bu ihtimali teyit ediyor) bize ne diyecektin? İşin tadını kaçırma, beni kızdırana kadar, yerini kaybetmeseydin!

Hacı, perişan ve ağlayarak divandan çıktı. Ne cebinde parası, ne çaresi vardı, hazır yeme âdeti olmadığı için ne de el açmaya yüzü vardı. Gözyaşı döküyor, kadıya ve kendi ahmaklığına lanet yağdırıyordu. Bir harabeye ulaşınca kadar hedefsiz ilerliyordu. Harabenin köşesine oturdu, başını dizlerine koydu ve ağıt tutturdu.

Behlûl de aynı harabede duvarın köşesinde uyukladığı için, hacının amansız ağdıyla uykudan uyandı. Yattığı yerden sordu: “ Kardeş! Derrdin ne ki böyle acı acı inliyorsun?

Hacı Behlûl'ü tanıdı. Zira Bağdatlı tek Behlûl vardı. Şöyle dedi: “Allah hakkı için, yaramı deşme Behlûl. Âhir ömrümü kendi elimle bitirdim, artık devası ölümdür.

Behlûl: “Ölüm hiçbir derdin devası değildir. Özellikle kötülükle insana bulaşmış zulüm derdinin hiç değil. Senin ağlamana da zulme uğramış kişinin ağlamasına da öyle yanılmıyorsam. Şimdi halini arz et bakalım.”

Hacı hâlini, hikâyesini nakletti.

Behlûl, başını salladı ve şöyle dedi: “ bu hayır görmemiş Bağdat kadısı bu evden ne zararlar çıkarmış ama artık en kısa zamanda bu kapıyı onun yüzüne

kapatmak gerekir. Acele edelim ve sen de başına gelen belanın çoğunu bana attığından dolayı Allah'a şükret.

Gittiler, gittiler Harun Reşid'in sarayının eşiğine ulaştılar. Behlûl, kapıcıbaşına: "çabuk olun, Behlûl geldi, izin istiyor diye halifeye haber verin" dedi.

Gittiler, halifeye haber verdiler, huzura çıkmalarına izin çıktı. Tacir yerinde kaldı, Behlûl'ü içeri götürdüler. Saygıyla eğildi, kalktı. Halife şaşırıp ve sordu: "Behlûl, bizi hatırlatacak ne oldu da teşrif ettin."

Behlûl: "Halife sağ olasın! Selâmım bir köylüdendir. İzninizle bir durumdan dolayı bana yardımcı olmanızı isteyeceğim."

Harun Reşit, başını salladı ve dedi: "Bârekallah! Aferin! Aklının başına geldiği belli oluyor...iyi, ne tür bir iş istiyorsun? Biz senden bir şey esirgemiyoruz: Dâru'lhilâfenin divanelerinin önderliği nasıldır?"

Behlûl: "Sana feda olsun! O çok sıkıntılı bir iş. Senin ordunun emirleriyle dergâhının yakınlarının çarpışması için, aslan gönlünün ve Hz. Eyüp'ün sabrı gereklidir. Ben, Dâru'lhilâfenin farelerinin güç sahibi reisleri olmak istiyorum."

Halife kakkahayla güldü ve etrafına şöyle dedi: "Görüyor musunuz? divane Behlûl'ün işi, elbette Dâru'lhilâfe'nin farelerinin güç sahipliğinden başka bir şey olamaz...çok iyi Behlûl, senin deliliklerin akıllılık alametiye de bu rütbeyi sana bağışladım. Git, duacı ol!"

Behlûl: "Kurban olayım! Bağdat'ın fareleri âlemin meşhur haramzadeliğindedirler, emirsiz ve rakamsız rütbe için, hamdsız Fatıha da okumazlar!"

Halife ikinci kez ve güldü ve "bu tarihten itibaren Behlûl, Dâru'lhilâfe farelerinin lideri ve mesulüdür, fare taifesinin güç sahibi odur. Bu, Abbasî Harun Reşid'in fermanı ve Müslümanların halifesinin mührüdür, bütün Bağdatlılarca mütevaziliği ve soyluluğuyla bilinmelidir vessalam" şeklinde ferman yazılmasını söyledi.

Fermanı mühürledi ve Behlûl'ün eline verdi.

Behlûl: "Ey emir! Elbette her fert emrin icrasını ve hilafet alametini kendi vazifeleri bilirler. Ama emri yerine getirenler bunun mayasız ekmek olduğunu tecrübeyle bilirler."

Halife öncekinden sesli güldü ve hazinedara yüz dinar altını ilave etmeleri için işaret etti.

Behlûl mutlu bir şekilde ve aceleyle halifenin sarayından çıktı, Bağdat'ın büyük çarşısının olduğu, işsizlerin ve fakirlerin toplanma yeri olan meydanda

onu bekleyen tacirin yanına gitti. O dinarlarla kürek ve kazmayla silahlanmış büyük bir ordu topladı, Kadı'nın evini bağını yüzük taşı gibi ortada bırakıp, Behlûl'ün bir işaretiyle bütün alet ve gereçlerle evin temelini kazmaya başlamak üzere harekete geçti. Çoluk çocuğu dışarı döküp, yapacakları işten haberdar olunca, telaşla koşup kadıya: “Kurban Behlûl'dür. Bu yeri kazıp, arsanın toprağını alt üst etmemiz gerektiğini, halife'den şahsen izin aldığını, işin altınla, hırsızlıkla, diğer konularla ilgili olmadığını, farelere yönelik olduğunu söylüyor.” Dedi.

Kadı ayağa kalktı, aceleyle abasını omzuna attı, dışarı Behlûl'ün yanına gitti, şöyle dedi: “Senin oyunlarının çözümü hikmetsiz değildir. Şimdi gel, adam gibi, mertçe söyle maksadın nedir?”

Behlûl: “Halife Harun Reşid'in fermanı gereğince ben, Dâru'lhilâfenin farelerinin söz sahibi, lideriyim. Bu adam, bu evin farelerinin iki ratl altınını götürdüklerinden şikâyetçi. Eğer malın tamamını veya işsiz fareleri teslim edebilirsiniz ne âlâ, yükümüz azalır, yoksa kerpiç üstüne kerpiç koymaz, bu evi, altınları ve fareleri teslim alana kadar alt üst ederiz.”

Behlûl'ün ardından olacak sıkıntıyı istemediğini bilen kadı, evinin başına yıkılacağını, altınları kaybedeceğini, şeref ve haysiyetinin kalmayacağını sezdi. Hacı'nın altınlarını teslim edip, durumu anlatması daha iyi fikirdi. “Olur olur ben bu haramzade hırsız fareleri tuzağa düşürüp, kötü amellerine ulaştırmak için sana teslim ediyorum diye bu çaresiz adamın malını kendi cebimden veririm” dedi

Behlûl: “Akıllıca bir fikir” dedi.

Kadıya teraziye getirdiler, herkesin huzurunda iki ratl dinarı keselere koyup hacıya teslim etmek üzere ortaya koydular. Kadıya göre bu işin başı sonu belli oldu. Fakat Behlûl hacıyı ve altınları Harun Reşid'in huzuruna getirdi, olayı başından sonuna kadar anlattı, Bağdat baş kadısının soysuzluğunu ince ayrıntısına kadar biliyordu ve onun verdiği zararları sayısıyla ismi ve cismiyle tanıyordu, bir bir ortaya döktü, son olarak dedi: “Ey Abbasi Harun Reşid! Biz, güneyin kapalı kapılarının ardında insanların uyanığıyız; sen, âlemin doğu, batı, kuzey ve güneydeki kaleleri açık olan hilafet dayanağı, gaffet uykusundasın. Kadıların fare ve çakal adıyla halkın keselerini götürüyor, din ve şeriat adına yoksul kalmış aç eli, ekme çaldıkları için kesiyorlar. Senin hâkimlerin yeni yetme kızları hizmetçi ve cariye adıyla uykun ağır olduğu için haberin olmuyor, senin haremine sokuyor, senin askerlerin Allah ve Resul adına mamlurlara ateş açıyor, günahsız insanları kılıçtan geçiriyor, varlarını yoklarını altın dinara dönüştürsün diye sana gönderiyorlar. Söyle bakalım hangimiz Allah'ın yeryüzündeki halifesiyiz? Akıllı sen mi, mecnun ben mi?”

Halife emir verdi, baş kadının yırtık elbisesinin altından kuyruğunu kıstırdılar, bir ayağı nalınlı, bir ayağı çoraplı tutup getirdiler. Başına püsküllü, kırmızı, uzun boru bir külah koydular. Davul ve dümbelekle şehrin etrafında döndürdüler. Kadın erkek, çocuk, feryat eden, laf atan herkes hep birlikte peşine düştüler; saray meydanı tenhalaşınca, sarayın kapıcıları ileri geri koştu, Harun Reşid'i, ipek çeşitleri, yün kumaş, halı, parfüm, şarap testileri, inci, cevher dolu sandıklar, deriden altın keseleri, altın kemerli köleler, gümüş kemerli cariyeler; halife için Bağdat Dâru'lhilâfesine ulaşmış sakiden oluşan kervanı oturacakları sırmalı bir yaygı hazırladılar.²⁰

Farsça kaynaklarda Behlûl'den pek çok hikâye zikredilmiştir. Ahmed Şâmlû'nun *Letâifu't-Tevâif*ten aldığını söylediği kısa dört hikâye sırasıyla şöyledir:

Bir gün Harun Reşid, mezarlığın yanından geçiyordu. Behlûl ile mecnun Uleyyân'ı birlikte oturmuş, konuşurlarken gördü. Onlarla şakalaşmak istedi, ikisini de getirmelerini emretti, şöyle dedi: "Ben bugün divane öldürüyorum, cellâdı çağırın!" Hemen hazırlandı, kılıç çekilip boynunun vurulması için Uleyyân'ı gösterdiler. "Ey Harun! Ne yapıyorsun? Deyince, Harun Reşid "Bugün divane öldürüyorum" cevabını verdi. O da "Suphanallah! Biz bu şehirde iki divane idik, sen üçüncümüz oldun. Seni öldürecek bizi sen mi öldüreceksin?" dedi.²¹

Harun Reşid Behlûl'e "senin nazarında en iyi dost kimdir" diye sordu. Behlûl: "karnımı doyurandır" dedi. Harun Reşid: "karnını ben doyurursam beni dost kabul eder misin?" deyince, Behlûl: "dostluğun verisiyesi olmaz" dedi.²²

Halifenin nedimlerinden biri Behlûl'e: "niye burada oturuyorsun? Kalk ve halifenin yanına git. Her divaneye beş dirhem veriyor" deyince, Behlûl: "Doğru söylüyorsan sen git bakalım sana da dirhem verecek mi! Dedi. (Yani senin divaneliğin diğerlerinin iki katıdır.)²³

Bağdatlı Behlûl Basra'dayken, ona: "Basra divanelerini say" dediler. O da "o meydana. Ama eğer akıllıları say dersin, çok değil sınırlıdır, sayarım" dedi.²⁴

20 Şâmlû, Ahmed, *Kıssahâ-yi Kitâb-ı Kûçe*, Tahran, 1379 hş., s. 137-145.

21 Şâmlû, *a. g. e.*, s. 145.

22 Şâmlû, *a. g. e.*, s. 145.

23 Şâmlû, *a. g. e.*, s. 145.

24 Şâmlû, *a. g. e.*, s. 146.

Sonuç

Behlûl'ün değeri, hikâyelerdeki anlam, yergi ve alay öğelerinin inceliğiyle ölçülür. O, belli bir dönemin değil, halkının yaşama biçimini, güldürü öğesini, alay ve eğlenme türünü, övgü ve yergi becerisini dile getirmiştir. Hikâyelerde sevgi, yergi, övgü, alaya alma, gülünç duruma düşürme, ders verme vardır. O, bunları söylerken bazen bilgin, bazen bilgisiz, bazen açığöz, bazen uysal, bazen vurdumduymaz, bazen utangaç, bazen şaşkın, bazen kurnaz, bazen de korkaktır. Özellikle karşısındakinin durumuyla çelişki içinde bulunma, onun esas öğesidir. Belki de Behlûl halkın söylemek isteyip de söyleyemediği iç sesidir.

Kaynakça

- Amîd, Hasan, *Ferheng-i Amîd*, Tahran, 1363 hş.
- Arı, Ahmet, "Behlûl", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c.1, Ankara, 2001.
- Attar, Feridüddin-i Muhammed b. İbrahim Nişâburî, *Musibetname*, tash. Muhammed Rıza Şefî'i Kedkenî, Tahran, 1386.
- Attar, Feridüddin-i Muhammed b. İbrahim Nişâburî, *İlâhînâme*, tash. Muhammed Rıza Şefî'i Kedkenî, Tahran, 1385.
- Attar, Feridüddin-i Muhammed b. İbrahim Nişâburî, *İlâhînâme*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul, 1985.
- "Behlûl", çev. Süleyman Tülücü, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 2010.
- "Behlûl", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara, 1953, VI.
- "Behlûl-i Dâna", *Evliyalar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, IV.
- "Behlûl-i Dâna", *Rehber Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, III.
- Bihîştî, Muhammed, *Ferheng-i Saba*, Tahran, 1365 hş.
- Çiftçi, Hasan, *Klâsik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Ankara, 2002.
- Devellioglu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, 1998.
- İbnü'l-Cevzî, *Zekiler Kitabı*, çev. Enver Güneç, İstanbul, 1998.
- İvgin, Hayrettin, *Deli Görünümlü Akıllı Behlûl Dâneninde*, Ankara, 2005.
- Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1998.
- Levend, Ağâh Sırrı, *Divan Edebiyatı*, İstanbul, 1980.
- Mevlânâ Celâluddîn, Muhammed Belhî, *Mesnevi-yi Ma'nevî*, nşr. Reynold A. Nicholson, defter-i sevvom, b. 1884., Tahran, 1384 hş.
- Mustafa b. Şemsuddîn el-Karahisârî, *Ahter-i Kebir Arapça Türkçe Büyük Lugat*, İstanbul, tsz.

- en-Neysâbüri, Ebu'l-Kâsım, *Akıllı Deliler Kitabı*, çev. Yahya Atak, İstanbul, 2002.
- Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kur-naz, Ankara, 2000.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara, 2004.
- Sa'dî-i Şîrâzî, *Kulliyât-ı Sa'di*, nşr. Nizâmuddîn Nurî, Tahran, 1386 hş.
- Sa'dî-i Şîrâzî, *Bustân*, tash. Muhammed Ali Furuği, Tahran, 1382 hş.
- Schimmel, Annemarie, *Tasavvufun Boyutları* (Türkçesi: Yaşar Keçeci), İstanbul, 2000.
- Senâyî-i Gaznevî, *Dîvân-ı Hakîm Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem* (nşr. Muhammed Takî Muderris-i Razevî), Tahran, 1362 hş., s. 573.
- Sîrûs, Şemisâ, *Ferheng-i Telmîhât (İşârât-ı Esâtiri, Dâstânî, Târihi, Mezhebî, Der Ede-biyât-ı Fârsî)*, Tahran, 1386 hş.
- Şâmlû, Ahmed, *Kıssahâ-yi Kitâb-ı Kûçe*, Tahran, 1379 hş.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûsül- A'lâm*, İstanbul, 1889, II, 1420.
- Yıldırım, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul, 2006.
- Zavotçu, Gencay, *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Ankara, 2006.
- Uludağ, Süleyman, "Behlül", *DİA*, İstanbul, 1988–2000, V, 351-352.
- _____, "Behlül-i Dâna", *DİA*, V, 352-353.
- Uysal, Ahmet E., "Behlül Dâna Fıkralarının Türk Halk Edebiyatındaki Yeri", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1974, Ankara, 1975.
- Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara, 2001.